

УДК 94(560)«16»

ВАКФИ ЯК ЕЛЕМЕНТ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В ОСМАНСЬКІЙ ІМПЕРІЇ

Макаревич А.С.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У пропонованій статті проаналізовано значення інституту вакфу в соціальній політиці через призму безкоштовних послуг, які отримувало населення Османської імперії на території вакфових комплексів. Акцентовано на проблемі розбудови вакфів з приватних матеріальних джерел як одного з методів регулювання суспільного напруження в космополітичній імперії. Звернено особливу увагу на благодійну мету заснування вакфів в Османській імперії.

Ключові слова: вакф, Османська імперія, соціальна політика, благодійність.

Постановка проблеми. В період становлення османської держави її населення було достатньо однорідним і складалось, головним чином, з тюркського елемента. Розширення кордонів і завоювання нових територій зумовило перетворення держави османів на космополітичну імперію. Це означало для країни зростання її могутності і водночас додаткові виклики. Включення різноманітних етнічних і релігійних груп до складу населення Османської імперії вимагало від держави негайної реакції і продуманих заходів у сфері соціальної політики. Одним з таких заходів було заснування благодійних комплексів (вакфів) з надання безкоштовних послуг населенню, до розгляду яких ми звертаємось у статті.

Аналіз досліджень і публікацій. Інститут вакфу в Османській імперії та його місце у державній структурі стає об'єктом уваги дослідників ще у XIX ст. Проте систематичне його вивчення розпочинається лише у другій половині XX ст. Значний внесок у дослідження вакфів вніс І. Атеш, який у вісімдесятих роках XX ст. почав звертатись до абсолютно нових, до того часу майже не вивчених, аспектів роботи цього інституту. Науковий доробок вченого присвячений, головним чином, проблемам освітніх і соціальних послуг, які надавались вакфовими установами Османської імперії [1]. І. Атеш піднімав питання давнього походження традиції надання соціальних послуг і усвідомлення необхідної допомоги нужденним у суспільстві тюрків. З огляду на це, дослідник визначав сутність вакфу як важливого чинника вирішення соціальних проблем. На початку XXI ст. вивчення османських вакфів стає системним і ґрунтовним, все більше

уваги дослідники зосереджують на проблемі кюлліє – комплексу установ соціального призначення, які дозволяють виконати в повній мірі соціальне завдання вакфу – надання послуг у сферах медицини, харчування, допомоги бідним і нужденним. Дослідники піднімають питання причин заснування кюлліє, їхнє економічне і соціальне значення, розглядають комплекс послуг, які отримувало населення. Проблема вакфу як важливого елемента благодійності – обов'язку кожного мусульманина, стала ключовим теоретичним питанням наукових пошуків Б. Йедійилдиза [9]. До проблеми благодійної складової функціонування вакфів зверталась ізраїльська дослідниця Е. Сінгер, яка розглядала соціальне значення безкоштовних ідалень на території Османської імперії [7]. В даній статті звернено велику увагу на праці Ф. Мюдеррісаоглу [5] і А. Юнвера [8], в яких подано тексти документів. Дослідники проаналізували внутрішню діяльність двох великих султанських вакфів і визначили основні напрямки їхньої діяльності у сфері соціальної допомоги. На початку XXI ст. науковці, які писали про соціально-економічне життя Османської імперії або про історію османської держави загалом, почали включати до своїх розвідок проблему вакфів [6, 10]. Цим наукова спільнота визнала, що вакфи наклали сильний відбиток на всі сторони життя османського суспільства, в тому числі на соціальну політику. Відповідно вакфи можна поставити в один ряд з найважливішими явищами турецької історії.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На теперішній час встановити точну хронологію оформлення вакфу вважається

ся практично неможливим. Причина полягає в тому, що традиційно вакфи вважаються мусульманським інститутом, але не є винаходом ісламу. Схожі риси і паралелі можна провести між вакфовими комплексами і візантійськими благодійними організаціями *riae causae*, перськими фондами. В процесі вивчення вакфів в Османській імперії потрібно враховувати, що османські вакфи не лише увібрали в себе риси вищезазначених інститутів, але доповнили їх з урахуванням потреб свого суспільства. Вакфи стали повноцінним соціальним інститутом з низкою особливостей, які притаманні лише Османській імперії. Важливою визначальною рисою, поза сумнівом, можна вважати стимулювання урядом заснування вакфів з приватних матеріальних джерел. Далекоглядність османів полягала в тому, що держава, не витрачаючи коштів на будівництво комплексів з надання безоплатних послуг населенню, отримувала мережу установ, які зменшували соціальне напруження в імперії. Проте значення вакфів у зменшенні соціальної напруги в багатонаціональному суспільстві залишається в сучасній історіографії дослідженням не в повній мірі.

Метою запропонованої статті є аналіз місця і ролі вакфів в соціальній політиці Османської імперії через призму безоплатних послуг, які отримувало населення на території вакфів. Результати дослідження дадуть змогу реконструювати методи регулювання соціальних відносин державою османів в XVI ст. та їхні результати.

Виклад основного матеріалу. Вакфом за арабо-мусульманською або за коранічною традицією іменують майно, яке виведене з господарського обігу для виконання благодійної мети, дохід з якого йде на забезпечення соціальних послуг та/або утримання і допомоги найнужденнішим групам людей у суспільстві. Вакфи Османської імперії є відображенням системи соціального захисту населення, яку впроваджувала держава за рахунок приватних активів. Згідно з ісламським правом, особа, у власності якої знаходилось майно, що приносило прибуток, з власного бажання могла передати його у вакф. Доходи з цього майна (часто це були прибуткові об'єкти, як-то магазини, хамами, сільськогосподарські землі, будинки, майстерні і т.д.) йшли на утримання благодійних закладів. Свідченням передачі майна у вакф був документ під назвою «вакфіє», який підписував і складав особисто засновник. В документі він прописував всі умови, за якими потім працював вакф. Для того, щоб робота вакфу йшла належним чином, спеціально призначався опікун (мютевеллі). Про зайняття посади піклувався сам засновник або місцевий суддя (каді) і визначав розмір його заробітної платні. У вакфіє засновник зазвичай прописував перелік послуг, які мав надавати вакф. Цей перелік був відображенням цільових завдань роботи вакфу, тобто, мети його створення, яка мала відповідати благодійному характеру утворення [9, p. 763]. Як зазначив І. Атеш, відповідність між майновими можливостями засновника і цілями створення вакфу була основою діяльності кожного добродійного фонду [1, s. 56].

Найбільші вакфові комплекси, які мали назву кюлліє, споруджували султани та члени їхньої родини. Однак у випадку заснування благодій-

них установ, вони виступали як приватні особи, бо передавали у вакф своє власне майно, а не державне. В центрі вакфових комплексів обов'язково стояла мечеть, а навколо неї будували інші об'єкти. На території великих вакфових комплексів імперії лаштували лікарні (дарюшшафа, дарюссиха, марістан, шіфахане), хани і кервансараї, кухні для бідних (імарет), хамами, фонтани з питною водою (чешме, себіл) і т.д. Інколи у великих кюлліє будували лікарню для душевнохворих (тімархане, бімарістан, бімархане) [4, p. 25]. Основною метою надання соціальних послуг на території вакфів була допомога бідним і нужденним, захист від життєвих негараздів. Султан Баязид II побудував в кінці XV ст. в Едірне вакфовий комплекс кюлліє саме для забезпечення потреб населення. До комплексу було включено мечеть лікарню, медресе, їдальню, хамам, млин, лавки і т.д. [5, s. 152].

Потрібно наголосити, що послугами користувались не лише місцеві жителі, а й мандрівники, купці, дервіши, шлях яких проходив повз землі Османської імперії. Тобто, потрапивши на територію Дар-уль-іслам, на територію миру, з точки зору світогляду мусульманина, кожна людина могла користуватися безкоштовно всіма послугами. Релігійні та етнічні ознаки не брались до уваги, що підкреслює толерантне ставлення османів до інших. Фламандський дипломат і письменник Ож'є Гіслен де Бусбек, який в XVI ст. відвідав Османську імперію, виклав свої спогади про подорож у вигляді «Турецьких листів». Залишені ним враження передають ставлення османів до представників інших релігій, зокрема, християн: «Турки вважають своїм обов'язком і благодійністю зробити послугу християнину, про якого вони мають гарну думку. Вони приймають участь в їхніх обрядах і релігії, в надії спасти, якщо це в їхніх силах, людину, якій суджені вічні муки. Вони вважають, що такі старання мають сприйматись за велику честь і за вияв високої доброти, яку вони можуть проявити» [2, p. 235]. Спогади де Бусбека є показовими, адже передають враження прибічника європейських цінностей.

Однією з нагальних потреб суспільства є забезпечення медичного догляду на високому рівні. Вакфи в Османській імперії були основою для розвитку системи оздоровчих закладів [6, s. 340], які надавали лікувальні послуги населенню імперії. Лікарні найбільших вакфів, засновниками яких переважно ставали султани, мали достатньо великий штат працівників. В лікарні на території кюлліє Мегмеда Фатіха в Стамбулі працювало два лікаря (табіб), окуліст (кеххал), хірург (джеррах), а також велика кількість людей з обслуговуючого персоналу. За даними вакфіє табібі щоденно отримували по 20 акче кожний, а кеххал і джеррах – по 8 акче в день [8, s. 40]. Розмір заробітної плати дозволяє припустити, що лікарі широкого профілю були більш затребувані, а до окуліста і хірурга звертались рідше. Вакф султана Баязида II також працював з великим штатом лікарів і робітників. За інформацією Ф. Мюдеррісаоглу, лікар отримував 20 акче в день, а головний лікар – аж 30 акче; окуліст і хірург по 14 акче, що майже вдвічі більше, ніж у кюлліє Мегмеда Фатіха. Для порівняння, опікун (мютевеллі) всього вакфового комплексу султана

Мегмеда II отримував 50 акче в день [5, s. 155]. В облікових книгах вакфу Баязида II згадано про фармацевта, денна заробітна платня якого становила 6 акче [5, s. 162]. Важливо відзначити, що в XV–XVI ст. медицина в Османській імперії досягла високого рівня розвитку, про що свідчать вузькопрофільні спеціалізації медиків. Крім того, функціонування медичної сфери забезпечували й інші спеціалісти. Зокрема, обслуговували лікарню Мегмеда Фатіха один кладовик (кілерджи), один економ (векілхарч), два кухарі (ашчи) і один робітник, який готував напої (ешрабе таббахи). Кладовик і економ отримували по 4 акче в день, кухар 3, а ешрабе таббахи – 6 акче. На рівні з лікарем оплачувалась робота шейха [8, s. 40]. В лікарні Баязида II кладовик і економ отримували щоденно по 4 акче, кухар – 6 акче, чорноробочі – по 3 акче [5, s. 162].

Багатство Османської імперії було обумовлено її присутністю на торгових шляхах. Географічне розташування на перехресті континентів дозволяло державі османів бути активним учасником торгівельних відносин між різними країнами. Це вимагало від Порти створити належні умови для купців і мандрівників, які проходили крізь її територію. Оскільки кліматичним умовам Анатолії притаманні зміна температур, холод і сніги, то подорожнім, мандрівникам, купцям і дорівішам потрібно було відпочивати з дороги достатньо часто. З цієї причини кервансараї і хани (місця перепочинку і ночівлі) будували на великих торгових шляхах через кожні 30–40 км [6, s. 341]. Каравани мали продовжувати свій шлях в будь-яких умовах, тому держава була зацікавлена у вакфових комплексах, які також робили торгові шляхи в Османській імперії комфортними і привабливими для купців. Потрібно відзначити, що кервансараї знаходились не лише на території вакфів, для їхнього будівництва виділяли кошти також з державної скарбниці. В такому випадку кервансараї і хани були самостійними інституціями, до складу яких входили свої кухні і їдальні, ванні кімнати, кузні і маленькі мечеті [4, p. 26].

Хани та кервансараї зазвичай мали два або більше поверхи і будувались навколо внутрішнього двору. На верхніх рівнях розташовувались кімнати для відпочинку купців та приміщення для зберігання товарів. Нижчі поверхи та комори призначались для коней та верблюдів. Останні могли завжди розраховувати на нічліг і їжу в кюлліє. Турецький історик і мандрівник Е. Челебі, описуючи місто Гебзе, яке після завоювання Стамбулу заселив і забудував Мегмед II, вказує: «Біля цієї мечеті (Коджа Мустафа-паши) є кервансараї, який є хорошим постійним двором для мандрівників, в якому розміщується 300 людей і 200 коней» [10, s. 57]. Челебі подає свідчення того, що окрім приміщення для перепочинку, були і їдальні: «Для всіх мандрівників і прочан є приміщення для їжі, де будь-якого місяця і року старим і молодим, чоловікам і жінкам виставляють достатньо їжі...» [11, s. 57].

Європеець де Бусбек також підтверджує цю інформацію в своїх записках. В маленькому містечку Нісса Ож'є Гіслен де Бусбек зупинився на нічліг в кервансараї, зовнішній вигляд якого він описав наступним чином: «Він (кервансараї) складається з величезної будівлі, довжина

якої дещо перевищує ширину. В центрі будівлі відкритий простір, де розташовувались верблюди з мулами і обоз. Відкритий простір обнесений стіною в три фути заввишки, яка з'єднана із зовнішньою стіною, що охоплює всю будівлю...» [2, p. 97]. За переказами де Бусбека, у будівлі знаходились спальні кімнати, кухні та їдальні, а каміни були вбудовані у зовнішню стіну. Європейський дипломат з подивом згадує у своїх листах, що перебування в кервансараї проходить на очах у всіх, хто там знаходиться, і відсутня будь-яка приватність в діях. З цієї причини він висловлював бажання розділити кімнату з бідним християнином, який би не сприймав європейського мандрівника з прискіпливою увагою [2, p. 97–98]. Таким чином, Евлія Челебі і Ож'є Гіслен де Бусбек стверджують про надзвичайну доступність кервансараїв для всіх, хто потребував нічлігу і їжі без будь-яких обмежень за матеріальними статками, релігійними поглядами чи етнічною приналежністю.

Найголовнішою соціальнозначущою послугою, яку надавали вакфи населенню, була безкоштовна роздача їжі. Реалізовувалося це через публічні кухні і їдальні під назвою імарет. Серед істориків побутує декілька підходів щодо змісту поняття «імарет». В колективній праці «Історія османської держави, суспільства і цивілізації» термін «імарет» визначають як великий архітектурний комплекс з мечеттю в центрі [10, s. 411]. Інша група істориків, серед яких найпомітнішою є постать Емі Сінгер, розглядають термін «імарет» у значенні «soup kitchen», тобто загальнодоступної і безкоштовної кухні [7, p. 82]. Дане слово прийшло з арабського «імара», що означає проживання, культивування, обробку землі. У староосманській мові слово перетворилось на вже знайоме нам «імарет» і мало два загальних значення. Перше тлумачилось як будівничий комплекс, який сприяв створенню нових поселень, забезпеченню основних необхідних елементів інфраструктури для життя і перегукується з терміном «кюлліє». Друге значення – публічна кухня, один з багатьох елементів комплексу, а також бенкетна зала або будівля для харчування [7, p. 82]. З цього випливає, що термін цей багатозначний і потребує додаткового обґрунтування під час використання. В даній статті ми будемо оперувати терміном «імарет» на позначення безкоштовної кухні та їдальні.

Послугами імаретів-їдальень користувалась велика кількість осіб. Чим більше був комплекс, тим більше людей його відвідувало кожен день. Вакфовий комплекс Мурадїє в Бурсі забезпечував харчуванням викладачів і учнів медресе, а також весь персонал мечеті [4, p. 50]. Імарет на території кюлліє Мегмеда Фатіха в Стамбулі, окрім відвідувачів, обслуговував весь персонал комплексу від лікарів, викладачів, студентів, катїбів, імамів і до прибиральників з чорноробочими [8, s. 42–43].

В імаретах подавали зазвичай їжу два рази на добу: зранку і ввечері. У вакфіє часто прописували раціон, кількість продуктів, перелік страв, які мали готувати на кухні. З документу вакфіє кюлліє Фатіха видно, що найчастіше відвідувачів годували рисовим супом, стравами з пшениці, хлібом на основі висівкового борошна (фодла), по-

давали також сезонні овочі [8, s. 41]. В імарегах пригощали і солодкими стравами, які традиційно подавали у визначні дні, а також у п'ятницю – день великої молитви хутбі. У вакфіє відзначено десерт з інжиру, кураги, родзинок і цукру під назвою зірва і схожу на рисове желе з додаванням шафрану і цукру страву зерде [8, s. 41]. Обов'язково у вакфіє прописували умови, за якими готували їжу під час посту Рамазан. На різноманітність раціону в їдальнях імареу вказує Евлія Челебі: «Кожен день, вранці і в обід, учням дають по одній чашці супу і одному коржику. По п'ятницях вночі роздають звичайний плов, плов, заправлений шафраном, тушковане з луком м'ясо. Такі умови благодійника – хвала йому!» [11, с. 39].

Імарети мали власну ієрархію, яка виражалась у порядку прийому їжі. Першим подавали їжу викладачам, студентам і персоналу медресе, за ними приходили учні шкіл, що знаходились поряд, деревіши, наглядачі учнів, персонал імареу, потім могли їсти мандрівники і бідні люди. Проте ми не можемо казати, що такий порядок був чітко визначеним і єдино прийнятним по всій імперії. Кожен заклад міг встановлювати зручні для себе правила, змінювати їх, вдосконалювати в залежності від обставин, але привілейовані класи завжди відчували за собою першість. Деякі імареу відділяли окремі приміщення для різних класів. Наприклад, у Трабзоні було побудовану їдальню спеціально для студентів: «До кухні побудована окрема їдальня, призначена спеціально для учнів» [11, с. 39].

Оскільки імареу відвідувала найбільша кількість осіб, то і обслуговуючий персонал публічних їдалень був найчисельнішим. Вакфіє і облікові книги містять інформацію про заробітну платню, яку отримували робітники. З цього можна дізнатись про різновид робіт, завдяки яким функціонували імареу. За даними вакфіє, складеним для кюлліє Фатіха, писар (катіб), який займався веденням бухгалтерії, отримував найвищу платню в розмірі 6 акче в день. По 5 акче отримували економ, кладовик, по 3 акче отримували прибиральники, які відповідали за освітлення, помічник шейха та інші робітники, які носили м'ясо, очищали і розподіляли зерна пшениці. Кухарі і хлібороби в день заробляли 4 акче. Лакей отримував 5 акче. Найменше, тобто 2 акче, заробляли робітники, які прибирали в коморах і носили дрова [8, s. 41].

Кюлліє створювали широкий простір соціальної комунікації через власну багатфункціональність, центральне місце в яких займали мечеті. Сюди, на масовий намаз по п'ятницях приходили учні, вчителі, службовці, мандрівники, обездолені, сироти, хворі, нужденні, які знайшли притулок у кервансараї. Потім відбувався сніданок, починались заняття, працювали лікарні, в училищах видавали дань померлим. За даними Е. Сінгер, найбільший імареу у Стамбулі, що носив ім'я Мегмета Завойовника, двічі на день відвідувало близько півтори тисячі людей, серед яких частими гостями були сановники, мандрівники, студенти і вчені з навчальних закладів при мечетях, охоронці медресе і шкіл, персонал імареу і лікарні [7, р. 85]. Ніхто з відвідувачів не був ображений, нікому не відмовляли у їжі. Евлія Челебі описує імареу Трабзона і звертає увагу

на щедрість, яка була їм притаманна: «Імарет Абуль-Фатіха в Середній фортеці; тут багатим і бідним завжди щедро подають [...] Всім, хто потребує, надають щедрю милість і годують. В одній пекарні з благодійною метою печуть ситний білий хліб і щедро годують бідних, які прийшли до мечеті. Для зберігання припасів є велика комора, повна продуктів» [11, с. 40].

Мусульмани мають традицію обов'язкового омовіння перед читанням молитви. З цієї причини важливе значення серед послуг кюлліє надавали громадським лазням, які в Османській імперії називали хамамами. Лазні були дуже прибутковими, тому передбачливі засновники вакфів часто тримали такі заклади для покриття витрат кюлліє. Архітектурним праобразом османських хамамів стали римські терми, які складались з трьох секцій. Перша кімната – аподітеріум – в османському варіанті носила назву джамекан. Тут відвідувачі переодягались, а після прийому процедур пили чай. Зазвичай інтер'єру джамекан приділяли найбільше уваги. Для даної кімнати відводили найбільше приміщення. В його центрі лаштували фонтан, а під стінами розташовували кабінки для переодягання. Друга кімната, тепідаріум або османською соуклук, зберігала теплу температуру і була перехідною частиною між холодним і жарким приміщенням. Третя частина лазні називалась харарет. Температурні показники в цій кімнаті були найвищими. Пар йшов із центру кімнати зі спеціальної платформи і рівномірно розподілявся. Великі хамами мали дві парові кімнати – окремо для чоловіків і жінок. Однак, традиційно чоловіки і жінки відвідували лазні нарізно у спеціально відведені для парових процедур дні [4, р. 27]. Прикладом великого хамаму з двома окремими паровими кімнатами для жінок і чоловіків є лазня, побудована відомим османським архітектором Сінаном на замовлення великого візиря Соколлу Мегмеда Паши [4, р. 86].

В мусульманській традиції жертвувати кошти на видобування та подачу води населенню є богоугодною справою. З огляду на це, на потреби общини часто за рахунок вакфів будували фонтани з питною водою. Чешме (саме таку назву мали фонтани) споруджували в кожному османському місті в різних інтерпретаціях, формах і розмірах. Найпростіший тип чешме – це ніша в стіні, в якій через кран подавалась вода, що падала в мармуровий басейн. Над нішею часто каліграфічно писали ім'я засновника та дату будівництва. Традиція будувати чешме поступово розвивалась і вимагала більш досконалого мистецтва їхнього оздоблення. Засновники запрошували османських поетів і митців, щоб вони склали і написали епіграму чи вислів над фонтаном. За право викарбувати свій вираз змагались найкращі поети імперії [4, р. 28]. Даний факт підкреслює значення і особливе поважне ставлення, яке проявляло по відношенню до фонтанів, як до безцінного джерела постачання питної води населенню.

Традиція безкоштовно споруджувати фонтани питної води переросла у звичай будувати у складі вакфових комплексів окремі споруди для подачі води. Такі будівлі мали назву себілхане або просто себіл і також мали на меті безкоштовно роздавати воду. На відміну від вуличних чешме, в себілах працював персонал, який з посудин

наливав воду спраглим перехожим. У спогадах Е. Челебі є згадки про себілхане – «чарівні будівлі, в яких зберігається і безкоштовно роздається вода» [11, с. 125].

Вище було зазначено, що окрім купців і мандрівників, кюлліє часто відвідували дервіши. Суфії сповідували кочовий спосіб життя, постійно пересувались з одного місця в інше. Вакфові комплекси в Османській імперії стали невід'ємною частиною життя дервішів, бо тут вони часто зупинялись, зустрічались з різними людьми і могли поширювати своє вчення. Залишалися переночувати вони в табхане [4, р. 119], поряд з яким знаходилась невелика мечеть (месджід), текке або завіє (спеціальна церемоніальна кімната дервішів). В Османській імперії султани, члени їхніх родин та державні чиновники часто засновували вакфи, мета яких полягала в оновленні, ремонті або реставрації обителів дервішів [3, с. 124]. У вакфіє комплексу султана Мурада III прописано утримання завіє і щоденну заробітну платню для його працівників. Наприклад, посада шейха, в обов'язки якого також входила охорона завіє, оплачувалась в п'ять акче. На свічки і килимки в мечеті і завіє виділялось по одному

акче в день. Так само було передбачено, в разі необхідності, витрати на ремонт в мечеті, завіє і бібліотеці в один акче в день [3, с. 126]. Потрібно відзначити, що посада шейха завіє вважалась престижною і оплачувалась на рівні мютевеллі, тобто попечителя всього вакфу, та імама.

Висновки. Таким чином, вакфи в Османській імперії були важливим елементом у соціальній політиці та системі соціального забезпечення. На території вакфових комплексів будувались лікарні з великим штатом лікарів та робітників, імарети, хамами, хани, кервансараї, чешме і себілхане. Послугами перерахованих об'єктів користувалось все населення імперії без поділу на етнічні та релігійні групи. Для космополітичної імперії наявність благодійних центрів мала надзвичайно важливе значення, адже користь отримували не лише відвідувачі, а й робітники вакфів. Ми змогли переконатись, що добове утримання вакфу вимагало значних грошових вкладень, які держава отримувала з альтернативних джерел. Заохочуючи приватну ініціативу заснування вакфів, держава отримувала численні привілеї, основним з яких стало зниження соціальної напруги всередині імперії.

Список літератури:

1. Ateş İ. Hayrî ve Sosyal Hizmetler Açısından Vakıflar / İbrahim Ateş // Vakıflar dergisi. – 1982. – № 15. – S. 55–88.
2. Busbecq O. The Life and Letters of Ogier Ghiselin de Busbecq / Ogier Ghiselin de Busbecq. – London: C.K. Paul, 1881. – 446 p.
3. Çam M. Ebu'l-Hasan Harakâno Zaviyesi ve Zaviye İçin Kurulan Sultan III. Murat Vakfı / Mevlüt Çam // Vakıflar Dergisi. – 2016. – № 45. – P. 121–142.
4. Freely J. A History of Ottoman Architecture / John Freely. – Boston: Witpress, 2011. – 450 p.
5. Müderrisoğlu F. Edirne II. Bayezid Külliyesi / Fatih Müderrisoğlu // Vakıflar Dergisi. – 1991. – № 22. – S. 151–198.
6. Osmanlı devleti 1300-1600 / M. Kunt, S. Fanroqhi, H. Yurdaydın, A. Ödekan. – İstanbul: Millet, 2000. – 479 s.
7. Singer A. Imarets In The Ottoman World / Singer A. // Christine Wood head (London: Routledge). – 2012. – P. 79–85.
8. Ünver A. Fatih külliyesine aid diğer mühim bir vakfiye / A. Süheyl Ünver // Vakıflar Dergisi. – 1938. – № 1. – S. 39–46.
9. Yediyıldız B. Turkish Wakf, or Turkish System of Charities in The Ottoman Era // The Great Ottoman-Turkish Civilisation (Ed. Kemal Çiçek). Yeni Türkiye Yayınları, с. III, Ankara, 2000. – P. 763–789.
10. История османского государства, общества и цивилизации: В 2 т. [под ред. Э. Ихсаноглу] / Т. 1: История Османского государства и общества. – Москва: Вост. лит. – 2006. – XXII+587 с.
11. Челеби Э. Книга путешествия / Эвлия Челеби. Пер. А. Григорьева. – Москва: Издательство «Наука», 1983. – 376 с.

Макаревич А.С.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

ВАКФЫ КАК ЭЛЕМЕНТ СОЦИАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ В ОСМАНСКОЙ ИМПЕРИИ

Аннотация

В предлагаемой статье проанализировано значение института вакфа в государственной социальной политике через призму бесплатных услуг, которые получало население Османской империи на территории вакфовых комплексов. Акцентировано на проблеме развития вакфов из частных материальных источников как одного из методов регулирования общественного напряжения в космополитической империи. Обращено особое внимание на благотворительную цель основания вакфов в Османской империи.

Ключевые слова: вакф, Османская империя, социальная политика, благотворительность.

Makarevych A.S.

Taras Shevchenko National University of Kyiv

WAQF AS AN ELEMENT OF SOCIAL POLICY IN THE OTTOMAN EMPIRE

Summary

In the article the importance of the waqf institution in the state social policy through the prism of free services that the population of the Ottoman Empire received on the territory of the waqf complexes is analyzed. It is focused on the problem of the development of waqfs from private sources as one of the methods for regulating social tension in the cosmopolitan empire. Special attention is paid to the charitable goal of the establishment of the Waqfs in the Ottoman Empire.

Keywords: waqf, Ottoman Empire, social policy, charity.